

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС,
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

БОЛОКАН І. В.,
докторант кафедри адміністративного
та господарського права
(Запорізький національний університет)

УДК 342.924

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА НОРМА:
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФОРМУЛЮВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ**

У статті аналізуються доктринальні дефініції «адміністративно-правова норма» від радянських часів до сьогодення; з'ясовується, які ознаки норми найчастіше відображені в таких дефініціях; розмірковується про доцільність такого відображення щодо окремих характеристик адміністративно-правової норми.

Ключові слова: адміністративно-правова норма, ознаки адміністративно-правової норми, правило поведінки, мета прийняття адміністративно-правової норми, загальнообов'язковість.

В статье анализируются доктринальные дефиниции «административно-правовая норма» от советских времен до современного периода; выясняется, какие признаки нормы наиболее часто отображаются в таких дефинициях; приводятся размышления о целесообразности такого отображения в отношении отдельных характеристик административно-правовой нормы.

Ключевые слова: административно-правовая норма, признаки административно-правовой нормы, правило поведения, цель принятия административно-правовой нормы, общеобязательность.

The article analyzes the doctrinal definition of «administrative rule» from the Soviet period to the modern period; it turns out, what signs standards most frequently appear in these definitions; the reflections are offered about the purposefulness of such a reflection concerning to the individual characteristics of the legal and administrative rules.

Key words: administrative rule, signs the administrative rule, rules of conduct, goal of the administrative rule, generally binding nature of laws.

Вступ. Урегулювання певних правовідносин передбачає не лише прийняття відповідної норми права, але й ефективну реалізацію цієї норми з боку суб'єктів, на яких норма розрахована. Галузеві норми права, безсумнівно, мають свою специфіку, яка дозволяє розмежовувати їх від інших правових норм. Вказана специфіка досить часто позначається вже в самих дефініціях норм. Саме в цьому питанні спостерігається наявність різних підходів до формулювання авторських дефініцій – від невиправданого узагальнення до дуже дріб'язкової деталізації. Натомість питання формулювання дефініції є важливим не лише з теоретичної точки зору, але і з практичної, адже чітке розуміння змісту певної правової категорії сприяє ефективній реалізації правових норм. Усе це зумовлює *актуальність дослідження* різних доктринальних підходів до формулювання дефініції «адміністративно-правова нор-

ма» як предмета подальшої реалізації. *Метою цієї статті є дослідження доктринальних підходів до формулювання дефініції «адміністративно-правова норма» з метою виявлення тих найсуттєвіших ознак, які в ній відображаються різними вченими-адміністративістами, та з'ясування питання доцільності закріплення саме в дефініції тої чи іншої ознаки.*

Постановка завдання. Питання, пов'язані з нормами права і, зокрема, галузевими різновидами норм, завжди були в центрі уваги вчених-юристів, у т. ч. вчених-адміністративістів, адже безпосередній зміст адміністративного права будується саме з його галузевих норм – правил поведінки загального характеру. Пов'язане це з тим, що нормативність визнається однією з ключових ознак адміністративного права, а норма права є і завжди була традиційною і найпоширенішою категорією. Дослідженню тих чи інших аспектів, пов'язаних із нормами адміністративного права, присвячували свої праці чимало вчених-адміністративістів, на праці яких здійснюються посилання в цій статті, а саме: А.Б. Агапов, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла, В.В. Богучський, В.М. Гаращук, М.І. Єропкін, В.І. Загуменник, С.В. Ківалов, В.В. Коваленко, Ю.М. Козлов, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, О.Д. Крупчан, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельник, В.В. Мусієнко, І.Д. Пастух, Г.І. Петров, В.В. Проценко, О.І. Харитоновна, О.Х. Юлдашев та чимало інших. Натомість питання про доцільність відображення в дефініції «адміністративно-правова норма» тих чи інших її ознак вказаними та іншими науковцями не досліджувались.

Результати дослідження. Особливості процесу реалізації пов'язані з різноманітністю конкретної норми за сферою суспільних відносин (або галузевою належністю), яка має реалізовуватись. У зв'язку із цим необхідно розкрити підходи до визначення адміністративно-правових норм. Адміністративно-правові норми в доктрині адміністративного права визнаються одним з елементів механізму адміністративно-правового регулювання [1, с. 73; 2, с. 51; 3, с. 10; 4, с. 14], об'єктивно виражені в законах та інших нормативних актах [5, с. 38]. При цьому саме вони вважаються найважливішим засобом (або елементом структури) цього механізму, адже з їхньою допомогою, по-перше, регулюється поведінка суб'єктів адміністративного права, а відтак охороняються права фізичних та юридичних осіб (за сучасним розумінням у доктрині адміністративного права, – «осіб приватного права»), встановлений в державі правопорядок, а по-друге, завдяки адміністративно-правовим нормам виникають адміністративні правовідносини, в яких статус конкретних суб'єктів реалізується.

«Радянському періоду» розвитку доктрини адміністративного права, так само, як і доктрині права загалом, були притаманні доволі узагальнені дефініції норм адміністративного права, які загалом були схожими на визначення «норма права» в загальній теорії права. Схожим у побудові доктринальних дефініцій був початок – «правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою», а також вказівка на особливий предмет регулювання цих норм (на той період розвитку доктрини адміністративного права – державно-управлінські відносини), що було зрозумілим, адже йшлося про галузеві норми. Саме щодо цієї частини в подальшому у зв'язку з трансформацією уявлень про предмет цієї галузевої науки й відбувались суттєві зміни, що пов'язано з ускладненням та розширенням кола суспільних відносин, які до нього включаються.

Загалом побудова дефініцій «норми адміністративного права» в попередні періоди розвитку доктрини адміністративного права була пов'язана з такими аспектами:

– *мета прийняття* відповідних галузевих норм (пов'язувалась зі сферою регулювання адміністративного права): «закріплення та розвиток суспільних відносин у сфері державного управління» (наприклад, М.І. Єропкін, 1979 р. [6, с. 24]); «врегулювання суспільних відносин у галузі (сфері) державного управління» (наприклад, Н.Г. Саліщева, 1970 р. [7, с. 25]; Ю.М. Козлов, 1967 р. [8, с. 74], 1979 р. [9, с. 55], 1984 р. [10, с. 34]). Часто в дефініції просто вказувалось на специфіку предмета врегулювання. Так, наприклад, Г.І. Петров адміністративно-правову норму визначав як норму, яка регулює суспільні відносини, що складаються у сфері державного та суспільного управління [11, с. 66];

– *вказівка на «загальність» правила поведінки* (наприклад, Н.Г. Саліщева [7, с. 25]);

– вказівка на суб'єкта встановлення або санкціонування норми адміністративного права, яка, як правило, була доволі узагальненою. Так, наприклад, Ю.М. Козлов вказував, що це держава [9, с. 55; 10, с. 34]; Н.Г. Саліщева – держава в особі відповідних органів [7, с. 25];

– вказівка на охорону від порушень примусовою силою держави (наприклад, Н.Г. Саліщева [7, с. 25]);

– підкреслення «галузовості» норм. Так, наприклад, Ю.М. Козлов в одному зі своїх ранніх видань вказував у визначенні адміністративно-правової норми, що вона є *різновидом правових норм* [8, с. 74]. Пізніше він визначав відповідні галузеві норми як правила поведінки, які регулюють суспільні відносини певного виду [12, с. 60].

Сучасні доктринальні підходи щодо вказівки в самій дефініції таких базових характеристик норм права, як суб'єкт їх встановлення (держава) та можливість охорони від порушень, яка забезпечується примусовою силою держави, майже не змінились, і це є зрозумілим. Натомість суттєвою є поступова зміна парадигми щодо розуміння того кола суспільних відносин, які відповідними нормами (адміністративно-правовими) регулюються. Так, аналіз визначень адміністративно-правових норм у хронологічній послідовності з часів проголошення незалежності до сьогодні виявив такі аспекти:

– залишились визначення з узагальненою вказівкою «правило поведінки» (наприклад, В.В. Богущкий (2000 р. [13, с. 32]); С.В. Ківалов, Л.Р. Біла (2002 р. [4, с. 14]); О.І. Харитонova (2004 р. [14]); Т.О. Коломоєць (2009 р. [3, с. 10; 15, с. 14], 2010 р. [17, с. 16], 2011 р. [16, с. 34]); В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко, О.Х. Юлдашев (2010 р. [2, с. 51]); С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова, А.П. Купін (2011 р. [18, с. 12]); Т.О. Коломоєць, П.С. Лютіков, О.Ю. Меліхова (2012 р. [19, с. 20]); Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков (2014 р. [20, с. 143]), що свідчить про усталеність та загальновизнаність у доктрині цього положення та, відповідно, підтверджує доцільність побудови дефініцій із вказівкою на цю ознаку;

– з'явилися визначення з виокремленням значення *адміністративно-правових норм*. Так, наприклад, Л.В. Коваль (1998 р.) вважав, що ці «...юридичні норми сприяють налагодженню правового порядку в стосунках між державою, що здійснює виконавчу владу, іншими державними, недержавними структурами і громадянами, які контактують із державою і її органами у сфері державного управління» [21, с. 13]. І.Д. Пастух у відповідній дефініції (2012 р. [5, с. 39]), а Т.О. Коломоєць та В.К. Колпаков – у поясненнях до своєї дефініції (2014 р. [20, с. 143]) зазначають, що за допомогою цього різновиду правової норми «...формуються, охороняються і захищаються публічні правовідносини, зорганізується і забезпечується функціонування публічної адміністрації». Питання щодо того, чи доцільно в дефініції виокремлювати значення цієї норми, є дискусійним. Звичайно, значення адміністративно-правової норми має визнаватись в якості однієї з її ознак, натомість будь-яка норма має певне значення, відтак це не є тою ознакою, що обов'язково має відображатись у дефініції галузевої норми, адже специфіка адміністративно-правової норми пов'язана дещо з іншими факторами, зокрема: з предметом регулювання відповідної галузевої норми, який й зумовлює значення конкретної норми для конкретного кола суспільних відносин; із суб'єктами реалізації галузевої норми тощо;

– була прийнята ідея попередників щодо вказівки в дефініції *мети прийняття та дії* адміністративно-правової норми. Так, наприклад, В.К. Колпаков (2000 р.) зазначав, що метою адміністративно-правових норм є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері (державного) публічного управління» [22, с. 62]. В.В. Богущкий (2000 р. [13, с. 32]), С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова, А.П. Купін (2011 р. [18, с. 12]) – регулювання суспільних відносин у сфері державного управління». О.І. Харитонova (2004 р.) виокремлювала *безпосередню мету* адміністративно-правової норми – «...організацію й регулювання суспільних відносин (а також сприяння цій меті), що забезпечує виникнення та функціонування адміністративно-правових відносин, а також умови реалізації учасниками цих відносин своїх прав та виконання покладених на них обов'язків» [14, с. 8]. В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко, О.Х. Юлдашев (2010 р. [2, с. 51]) –

регулювання суспільних відносин у сфері публічного управління; Т.О. Коломоець (2011 р.), Т.О. Коломоець, П.С. Лютіков, О.Ю. Меліхова (2012 р.) – регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб; публічне адміністрування у сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадського порядку [16, с. 34; 19, с. 20]; Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков (2014 р.) – регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері публічного адміністрування (виконання адміністративних зобов'язань) [20, с. 143].

Слід вказати, що тема мети норм адміністративного права в доктрині адміністративного права часто є предметом окремої характеристики. Так, наприклад, Т.О. Коломоець, П. С. Лютіков та О.Ю. Меліхова виокремили декілька аспектів прояву мети адміністративно-правових норм. Насамперед, це організація і регулювання відносин у сфері забезпечення виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Крім цього, згадується процес публічного адміністрування в окремих сферах (соціально-економічний, адміністративно-політичний розвиток, охорони громадського порядку). Також виокремлюється інформаційна мета, мета охорони, заохочувальна та соціально-моральна [19, с. 21]. В іншому (більш пізньому за датою) виданні Т.О. Коломоець виокремлює два блоки: *провідна соціальна мета* (організація публічно-правових відносин відповідно до завдань державотворення) та *конкретні (локальні) цілі* (інформаційні, охоронно-захисні, заохочувальні, соціально-моральні) [20, с. 146–147].

Продовжуючи тему виокремлення в дефініціях «адміністративно-правова норма» ознаки мети, слід вказати на наявність варіацій таких дефініцій, із формулювання яких чітко не зрозуміло, йдеться про мету чи про значення. Прикладом такої дефініції є дефініція, запропонована А.Б. Агаповим: «Врегульований юридичними засобами порядок виникнення, реалізації та припинення суспільних відносин у сфері діяльності виконавчої влади (вказівка суб'єкту правовідносин, яка виражена в імперативній або факультативній формі, що спонукає об'єкт до дії або бездіяльності)» [23, с. 73]. Щодо доцільності виокремлення в дефініції «адміністративно-правова норма» мети прийняття та дії цих норм, слід зазначити, що мета пов'язана з регулюючою функцією норми – регулюванням певних суспільних відносин, а вказівка, яких саме суспільних відносин, і є тією виокремлюючою ознакою, яка характеризує саме адміністративно-правову норму (як галузеву норму), тобто також пов'язана з предметом адміністративного права, і саме остання ознака (сфера регулювання норми) має «відбиватись» у дефініції, а не мета;

– *вказівка на обов'язковість* відповідного правила поведінки (наприклад, В.К. Колпаков (2000 р. [22, с. 62]); С.В. Ківалов, Л.Р. Біла (2002 р. [4, с. 14]); Т.О. Коломоець (2009 р. [3, с. 10; 15, с. 14], 2010 р. [17, с. 16]); В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко, О.Х. Юлдашев (2010 р. [2, с. 51]); Т.О. Коломоець (2011 р. [16, с. 34]), О.Д. Крупчан (2012 р. [1, с. 74]); Т.О. Коломоець, П.С. Лютіков, О.Ю. Меліхова (2012 р. [19, с. 20]); Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков (2014 р. [20, с. 143])). Конкретизація поняття «загальнообов'язковість» або «обов'язковість» відповідного правила поведінки має неабияке значення, адже формулювання «загальне (правило поведінки)» передбачає «для всіх на певній території», а надання акценту на обов'язковості виконання підкреслює нерозривний зв'язок адміністративно-правової норми з її реалізацією;

– *вказівка на суб'єкта встановлення* відповідного обов'язкового правила поведінки – *державу* (наприклад, В.К. Колпаков (2000 р. [21, с. 62]), С.В. Ківалов, Л.Р. Біла (2002 р. [4, с. 14]); О.І. Харитоновна (2004 р. [14, с. 8]); Т.О. Коломоець (2011 р. [16, с. 34]); Т.О. Коломоець, П.С. Лютіков, О.Ю. Меліхова (2012 р. [19, с. 20]); В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко, О.Х. Юлдашев (2010 р. [2, с. 51]); О.Д. Крупчан, (2012 р. [1, с. 74]); Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков (2014 р. [20, с. 143])); з певною конкретизацією: «...державна (Верховна Рада України, органи виконавчої влади)» (наприклад, В.В. Богущкий (2000 р. [13, с. 32]); С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова, А.П. Купін (2011 р. [18, с. 12])

або «компетентні органи держави» (наприклад, В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко, О.Х. Юлдашев (2010 р. [2, с. 51])). З наведених вище посилань вбачається лише один суб'єкт встановлення адміністративно-правової норми – держава в особі відповідних компетентних органів (на відміну від тих доктринальних підходів, які спостерігались у доктрині загальної теорії права, коли до кола суб'єктів встановлення норм права додавались і недержавні. Оскільки адміністративно-правова норма є галузевим різновидом норм права, суб'єкт її встановлення, зміни, припинення не відрізняється якимось чином від відповідного суб'єкта норми права загалом. Отже, це не є виокремлюючою від інших галузевих норм права ознакою, і доцільність вказівки на цю ознаку в дефініції «адміністративно-правова норма» є дискусійною. Натомість те, що є істотним, – це *суб'єкти реалізації* адміністративно-правових норм, які дещо відрізняються від суб'єктів реалізації інших галузевих норм;

– *вказівка на суб'єкта охорони* відповідного обов'язкового правила поведінки – *держава* (серед авторів: В.К. Колпаков, (2000 р. [22, с. 62])); В.І. Загуменник, В.В. Проценко, О.Д. Крупчан (2012 р. [1, с. 74]); Т.О. Коломоець (2011 р. [16, с. 34]); Т.О. Коломоець, П.С. Лютіков, О.Ю. Меліхова (2012 р. [19, с. 20]) тощо). Вказане вище про *суб'єкта встановлення* норми стосується і цього аспекту. Інколи у визначеннях вказується про «забезпечення санкцією, організованим захистом із боку держави» (наприклад, у працях С.М. Алфьорова, С.В. Ващенко, М.М. Долгополової, А.П. Купіна (2011 р. [18, с. 12])); про «забезпеченість можливістю державного примусу» (О.І. Харитонova, 2004 р. [14, с. 8]). Натомість ця ознака може бути притаманна й іншим галузевим різновидам норм, а тому вказуватись мають саме особливості забезпечення реалізації адміністративно-правових норм.

У найсучасніших доктринальних джерелах спостерігається зворотна тенденція до максимального узагальнення визначення, без вказівки на будь-які характерні саме для адміністративно-правової галузі ознаки її норм. Так, наприклад, Р.С. Мельник (2014 р. [24, с. 61], 2015 р. [25, с. 70]) визначає адміністративно-правову норму як «...писане чи неписане правило поведінки, яким керуються суб'єкти адміністративно-правових відносин». Вище зазначалось, що саме такими узагальненими були дефініції «адміністративно-правова норма» в радянський період розвитку доктрини адміністративного права, коли відповідна галузь майже не розвивалась через надмірну ідеологізацію держави загалом. Натомість у сучасний період тенденція до узагальнення не набула повсюдності і пов'язана, скоріш, із наміром окремих авторів уникати в галузевому варіанті дефініції вказівок на ті ознаки, які не є притаманними лише адміністративно-правовій нормі, а характерні для будь-яких галузевих норм. Якщо візьмемо для прикладу декілька визначень галузевих норм приватноправової та публічно-правової спрямованості, спостерігатимемо чимало схожих ознак, виокремлених у відповідних дефініціях. Наприклад, у дефініціях «цивільно-правова норма» такими ознаками є: вказівка на правило поведінки [26, с. 72; 27, с. 22]; загальнообов'язковість [27, с. 22]; встановлення відповідною нормою юридичних прав та обов'язків [27, с. 22]. У дефініціях «кримінально-правова норма» – вказівка на правило поведінки, загальнообов'язковість, формальну визначеність [28, с. 23].

Відмінності полягають: у сфері дії норм відповідної галузі; в суб'єктах, на яких розрахована норма (тобто ким норма має реалізовуватись у тій чи іншій формі); у джерелах, в яких відповідна норма закріплюється. Так, у приватноправовій сфері відповідні галузеві норми розраховані на осіб приватного права; сфера регулювання норм пов'язана із майновими або особистими немайновими відносинами; встановлення правила поведінки можливе не лише законодавчими актами, а й рішенням сторін відповідних відносин; забезпечення дії примусовою силою держави часто пов'язано з волею на це сторін (тобто не завжди обов'язково, а на розсуд потерпілої сторони). У публічно-правовій сфері відповідні галузеві норми закріплюються лише в законодавчих актах, а суб'єктом їх встановлення, зміни та скасування є лише держава в особі відповідних компетентних органів, норми характеризуються владним (імперативним) характером, виконання забезпечується обов'язково примусовою силою держави.

Висновки. Отже, в доктринальних підходах до дефініції «адміністративно-правова норма» спостерігаються істотні трансформації від доволі узагальнених формулювань до по-

ступового відображення в дефініції окремих суттєвих ознак, серед яких: вказівка на мету прийняття та дії адміністративно-правової норми, вказівка на «загальність» правила поведінки з поступовою подальшою конкретизацією – «загальнообов'язковість», вказівка на суб'єкта встановлення (санкціонування), зміни, припинення адміністративно-правової норми, вказівка на охорону від порушень примусовою силою держави, підкреслення «галузовості» норм, виокремлення значення адміністративно-правових норм тощо. Нині існують дві тенденції у визначенні «адміністративно-правова норма»: максимальна деталізація ознак норми в дефініції та абсолютна мінімізація в позначенні таких ознак у дефініції. Загалом же найбільш суттєвою є специфіка адміністративно-правової норми як безпосереднього предмета її реалізації, яка пов'язана з тим колом суспільних відносин, на врегулювання яких норма розрахована. Аналіз доктринальних дефініцій «адміністративно-правова норма» від радянських часів до сьогодення виявив поступову зміну парадигми щодо визначення кола суспільних відносин, які належать до сфери регулювання адміністративного права. Натомість зміна парадигми відбувалась неоднозначно, не відразу, адже навіть у сучасний період розвитку доктрини адміністративного права інколи досі зазначається на звужений предмет – державне управління. Загалом же наведені в статті приклади дефініцій «адміністративно-правова норма» свідчать, що в сучасний період вже є визнаним той факт, що норми адміністративного права регулюють у т. ч. відносини у сферах публічного управління, публічного адміністрування, публічних послуг тощо. Усталеною та загальновизнаною в доктрині адміністративного права є вказівка в дефініції «адміністративно-правова норма» на те, що вона є «правилом поведінки». Важливою є вказівка в дефініції цієї галузевої норми на те, які саме суспільні відносини нею регулюються, адже це є тією виокремлюючою ознакою, яка характеризує саме адміністративно-правову норму. Конкретизація в дефініції «загальнообов'язковість» або «обов'язковість» відповідного правила поведінки також має неабияке значення, оскільки підкреслює нерозривний зв'язок адміністративно-правової норми з її реалізацією. Дискусійними є питання щодо доцільності виокремлення в дефініції «адміністративно-правова норма» значення та мети прийняття та дії цих галузевих норм, суб'єкта встановлення та суб'єкта охорони відповідного обов'язкового правила поведінки. Ознака «забезпечення санкцією, організованим захистом із боку держави» або «забезпеченість можливістю державного примусу» в галузевій нормі має бути конкретизована та зазначати, які саме особливості забезпечення реалізації характерні для адміністративно-правових норм.

Список використаних джерел:

1. Загуменник В.І. Адміністративне право України. Збірник основних питань та відповідей (загальна частина) / В.І. Загуменник, В.В. Проценко ; під заг. ред. О.Д. Крупчана. – Бендери-Київ : Поліграфіст, 2012. – 444 с.
2. Загуменник В.І. Адміністративне право України. Основні категорії та поняття / В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко ; під заг. ред. О.Х. Юлдашева. – Бендери-Київ : Поліграфіст, 2010. – 512 с.
3. Коломоець Т.О. Основи адміністративного права України для державних службовців / Т.О. Коломоець. – Запоріжжя : ЗЦППІКК, 2009. – 76 с.
4. Ківалов С.В. Адміністративне право України / С.В. Ківалов, Л. Р. Біла. – Одеса : Юридична література, 2002. – 312 с.
5. Колпаков В.К. Курс адміністративного права України : [підручник] / [В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух та ін.] ; за ред. В.В. Коваленка. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 808 с.
6. Еропкин М.И. Советское административное право / М.И. Еропкин, А.П. Ключиниченко. – М. : Юридическая литература, 1979. – 312 с.
7. Еропкин Е.М. Административное право (Общая и Особенная части) / М.И. Еропкин, Т.И. Козырева, М.И. Козырь, Б.М. Лазарев и др.] ; под ред. А.Е. Лунева. – М. : Юридическая литература, 1970. – 600 с.
8. Козлов Ю.М. Предмет советского административного права / Ю.М. Козлов. – М. : Изд-во Московского университета, 1967. – 160 с.

9. Козлов Ю.М. Основы советского административного права / Ю.М. Козлов. – М. : Изд-во «Знание», 1979. – 208 с.
10. Козлов Ю.М. Советское административное право / Ю.М. Козлов. – М. : Изд-во «Знание», 1984. – 208 с.
11. Петров Г.И. Советское административное право. Часть общая / Г.И. Петров. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1970. – 304 с.
12. Козлов Ю.М. Административные правоотношения / Ю.М. Козлов. – М. : Юридическая литература, 1976. – 184 с.
13. Битяк Ю.П. Адміністративне право України / Ю.П. Битяк, В.В. Богущкий, В.М. Гарашук та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с.
14. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.І. Харитонов ; Одеська національна юридична академія. – К., 2004. – 38 с.
15. Адміністративне право України / За заг. ред. Т.О. Коломoeць. – К. : Істина, 2009. – 480 с.
16. Коломoeць Т.О. Адміністративне право України / Т.О. Коломoeць. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
17. Словник базової термінології з адміністративного права / За заг. ред. Т.О. Коломoeць. – К. : Істина, 2010. – 240 с.
18. Алфьоров С.М. Основы административного права / С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова, А.П. Купін та ін.. – Запоріжжя, 2011. – 198 с.
19. Коломoeць Т.О. Адміністративне право України / Т.О. Коломoeць, П.С. Лютиков, О.Ю. Меліхова ; за заг. ред. Т.О. Коломoeць. – К. : Істина, 2012. – 528 с.
20. Коломoeць Т.О. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України» / Т.О. Коломoeць, В.К. Колпаков. – К. : Ін Юре, 2014. – 240 с.
21. Коваль Л.В. Адміністративне право України : курс лекцій для студентів юрид. вузів та факультетів / Л.В. Коваль. – К. : Вентурі, 1998. – 208 с.
22. Колпаков В.К. Адміністративне право України / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 752 с.
23. Агапов А.Б. Административное право / А.Б. Агапов. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2004. – 932 с.
24. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко ; за заг. ред. Р.С. Мельника. – К. : Ваіте, 2014. – 376 с.
25. Загальне адміністративне право. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 566 с.
26. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України / Є.О. Хпритонов та ін. – К. : Істина, 2009. – 816 с.
27. Цивільне право України: Загальна частина / за ред. І.А. Бірюкова і Ю.О. Заіки. – К. : Алерта, 2014. – 510 с.
28. Вартилицька І.А., Плугатир В.С. Кримінальне право України. Альбом схем / За заг. ред. В.Я. Горбачевського. – К. : Атіка, 2003. – 208 с.

